

Ambroz KAPOR

I. Razvoj liječničke službe

GRAD KORČULA DONIO JE SVOJ OSNOVNI ZAKON TJ. STATUT 1214. god. što je ujedno i prvi statut dalmatinskih gradova. U tom statutu, među prvim članovima nalazi se i odredba o zdravstvu, što znači da je već tada, tj. na početku trinaestog stoljeća, gradsko vijeće našlo za potrebno da vodi brigu o zdravlju građana, odnosno da izvjesna zdravstvena pitanja regulira osnovnim gradskim zakonom. To je poznati čl. 17 Statuta sa nazivom »De herbaria« (O travarstvu), koji u slobodnom prijevodu glasi: »Ognjem će se spaliti žena ili muškarac, koji se budu bavili travarstvom, ili vradžbinama, uslijed čega bi ljudi umrli, ili izgubili osjetila ili udove, u koliko bi se to moglo utvrditi s dva vjerodostojna svjedoka. Ako od toga ne bi umrli, ili izgubili osjetila ili udove, vijeće će odrediti, što će se uraditi, dok će se u slučaju bjegstva imanje njihovo konfiscirati.« Ova se je odredba do sada tumačila uvijek doslovce, tj. kao jednostavna zabrana bavljenja nadržiliječništvom i čarobnjaštvom.

Smisao ovog člana je, međutim, očiti dokaz da su se već na početku trinaestog stoljeća, a možda i prije, kraj ranijih travara pojavili kvalificirani medicinski stručnjaci i da se baš ovim propisom rad nadržiliječnika htio zabraniti u korist stručnog medicinskog osoblja. Ovaj je propis prema tome, iako u negativnoj formi jasan i neosporan dokaz o postojanju stručne i organizovane medicinske službe u Korčuli na početku trinaestog, a vjerovatno i pri koncu dvanaestog stoljeća. Korčula je prema tome prvi grad u Dalmaciji, a vjerovatno i Jugoslaviji, koji je već u ranom srednjem vijeku imao organiziranu medicinsku službu.

Prvi sačuvani dokumenat o postojanju medicinskog osoblja u Korčuli, utvrđuje rang ovog u zvanju kirurga a potiče iz petnaestog stoljeća. Prvi dokumenat, koji tretira pitanje postojanja, odnosno rada jednog liječnika u Korčuli potiče iz 1451. god. To je zapravo zaključak Velikog vijeća korčulanske Općine od 14. II. 1451. god., donesen sa 58 protiv 9 glasova, kojim je bilo određeno da Općina uposli jednog liječnika (medicus phisicus) s godišnjom plaćom od 100 dukata, s obavezom da taj liječnik mora imati potrebne lijekove i liječiti po gradu i otoku. Ovim rješenjem liječnik postaje u Korčuli prvi put općinski namještenik, koji je bio dužan da besplatno liječi stanovnike grada i otoka, čime je liječničkoj službi u

Korčuli, od ove godine, pa do dolaska Austrije u XIX stoljeću, dat kvalitativno novi pravac i karakter. Liječnici u Korčuli, u međuvremenu od petnaestog do devetnaestog vijeka, bili su poznati, odnosno služili su se nazivom »doctor«, kao akademskom titulom i »medicus phisicus«, kao odgovarajućim nazivom liječničke službe.

II. Razvoj apotekarske službe

Relativno mali broj stanovnika grada i otoka, nije trebao bar u početku, posebnu ljekarničku službu. Prvi dokumenti, koji tretiraju pitanje uređenja medicinske službe iz 1420. i 1451., obavezuju stručno medicinsko osoblje da budu snabdjeveni lijekovima za potrebe pacijenata. Nije poznato kada je prvi apotekar u Korčuli namješten, ali je već na početku sedamnaestog stoljeća bio zaposlen kao posebno plaćeni općinski namještenik.

III. Preventivne i higijenske mjere

U pomanjkanju efikasnih lijekova te nepoznavanju odgovarajućih medicinskih zahvata, u vezi sa niskim stupnjem medicinskih nauka, neobično su važne bile u srednjem vijeku preventivne i higijenske mjere, koje su se donosile i sprovodile u cilju spriječavanja pojava i širenja raznih bolesti i čuvanja zdravstvene kondicije stanovništva. Odredbe te vrste za grad i otok Korčulu sačuvane su u gradskom statutu i nizu posebnih propisa.

IV. Bolesti i zaraze

Zaraze s pojavom brzog širenja i zahvaćanja bolešću većeg broja ljudi s posljedicama, veće ili manje smrtnosti, harale su u Korčuli nekoliko puta u toku srednjeg vijeka. Poznato je tako da su zaraze u Korčuli harale: 1370, 1428 (ili 1425), 1457, 1464, 1482, 1529, 1530, 1573 (ili 1571. i 1572), i 1617. godine. Zaraze u svim ovim godinama poznate su pod imenom »kuga« (pestis). U postojećoj dokumentaciji nedostaju uopće opisi zaraza, dok je smrtnost redovno bila različita. Samo u dokumentu o zarazi iz 1573. ima podataka da su za liječenje upotrebljeni lijekovi, ali ne i kakovi. Izgleda međutim, da se mnogo više pažnje poklanjalo kaseriranju i formiranju lazareta po otočićima korčulanskog arhipelaga.

V. Zdravstvene ustanove

a.) Zdravstveno osiguranje

Zdravstveno osiguranje nije bilo neka posebna općinska ustanova, nego institut, koji je proizašao iz činjenice, što je korčulanska općina plaćala liječnika s obavezom da kao njen namještenik besplatno liječi po gradu i oto-

ku. Prva takva odluka sadržana je u rješenjima velikog vijeća grada Korčule te dužda mletačkog iz 1451., dok se po nesigurnim podacima može zaključiti da su pojedini kirurzi, s istom obavezom, bili od općine korčulanske plaćeni čak pri koncu četrnaestog stoljeća. Svakako činjenica je da su od pomenute godine stanovnici grada i otoka Korčule bili besplatno liječeni. To je stanje potrajalo sve do godine 1827., kada je liječnička služba od strane austrijskih vlasti bila regulirana po drugim principima. Pokušaji vršeni od strane korčulanske općine, za vrijeme austrijske uprave, da to stanje ispravi u smislu ranije prakse ostali su bezuspješni. Tek nakon prvog svjetskog rata, kada je od strane bivše Jugoslavije donesen Zakon o socijalnom osiguranju, Korčulani su opet pod stanovitim uvjetima počeli da koriste blagodati zdravstvenog osiguranja. Institut, dakle, zdravstvenog osiguranja, koji je u Korčuli bio osnovan pred 520 godina, a bio na snazi oko 380 godina, u nešto izmijenjenom obliku, ponovo je u Korčuli uveden poslije oko 470 godina. Osnovno je, dakle u svemu ovome da je korčulanska komuna još sredinom petnaestog stoljeća osigurala svim svojim građanima, bez obzira na staleške razlike i to bez posebnih ulaganja i ograničenja, stručnu liječničku službu šireg opsega negoli što je to danas slučaj.

Ljekarnik (apotekar) bio je također gradski službenik, ali iz toga nisu za pacijente proizašla posebna prava u pogledu nabave lijekova, iz čega bi trebalo zaključiti da je gradska komuna tim angažiranjem samo osiguravala postojanje ljekarničke službe u gradu.

Iz svega, dakle, proizašao je da je zdravstvena zaštita u Korčuli u srednjem vijeku bio institut svoje vrste u nekim svojim elementima potpuniji od današnjeg te da prema do sada poznatim podacima predstavlja »najstarije« zdravstveno osiguranje u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji, a možda i jedno od najstarijih u Evropi.

b) Sanitad

Trgovačkim pomorskim putovima širile su se u srednjem vijeku razne zarazne bolesti, prvenstveno one, koje su danas poznate pod imenom »karentenske bolesti«, iz najudaljenijih krajeva, posebno bliskog i dalekog istoka, u evropske zemlje. To naročito vrijedi za područje sredozemnog mora, kao tadanjeg centra evropske prekomorske trgovine, kroz jedan dugi vremenski period. Zbog toga je nastala vrlo brzo potreba da se u ulaznim, odnosno izlaznim lukama Sredozemlja, taj promet kontrolira, u cilju što efikasnijeg spriječavanja pojave i širenja zaraznih bolesti, pa se u tom cilju osnivaju sanitarni uredi.

Takav ured u Korčuli bio je poznat pod nazivom »Sanitad«, dok se za njegovo postojanje znade jaš 1573. godine.

c) Bratovštine — Skule

Stanovitu zdravstvenu službu u Korčuli u srednjem vijeku vršile su i »bratovštine — skule«. Osnivanje bratovština u Korčuli započelo je rano u srednjem vijeku. Postoje dva tipa bratovština. Prve su izrazito lajičke,

religiozne ustanove, s prvenstvenim zadatkom njegovanja vjerske pobožnosti, ali su ipak članovi bratovština bili dužni pomagati svoje bolesne članove i besplatno pokopati svoje umrle članove. Druga grupa bratovština, iako sa određenim religioznim obavezama, izrazito je strukovno-cehovskog karaktera. 1623. godine osnovana je u Korčuli Bratovština (Skula) Sv. Josipa — kasnije za sve do danas poznata pod imenom Banka Sv. Josipa. U ovu bratovštinu mogli su da se učlane samo drvodjelci i brodograditelji uz prethodni pristanak članstva. Iz prihoda članarine, ulaganja od plate pojedinih radnika, odnosno određenog postotka vrijednosti broda, formirao se centralni fond, iz kojega su se, po određenim propisima, novčano pomagali bolesni i iznemogli članovi. Članovi su osim toga bili dužni prisustvovati ukopu umrlih članova.

To je, dakle, bila posebna društvena ustanova, u kojoj članovi, nezavisno od svojih zdravstvenih prava, kao korčulanski građani, uživali za slučaj bolesti i iznemoglosti, određenu materijalnu pomoć, koja je proisticala iz posebnih ulaganja na bazi strukovnog udruživanja, tj. poseban oblik socijalnog osiguranja, jedinstven po svom obliku i pravima i vjerovatno jedan od »najstarijih« u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji.

Iz izloženog vidi se da je u Korčuli u srednjem vijeku osim zdravstvene službe, proistekle kao briga zajednice, postojao i niz organizacija formiranih od samih građana, u kojima je briga za zdravlje i zaštitu članstva predstavljala glavno, ili uzgradno obilježje.

d) Ospidal

Javna ustanova poznata u prošlosti pod imenom »Ospidale dei poveri i Ospidale miserabile« spominje se u Korčuli dosta rano. Navodno ova ustanova postoji još od godine 1301., ali je njezino postojanje očevitno sredinom šesnaestog stoljeća, kao »zaklonište-ubožište« siromaha. Ta je ustanova međutim, bez posebnih sanitarnih pretenzija, odigrala ipak u Korčuli stanovitu zdravstvenu ulogu, pružajući njegu i zaštitu najsiromašnijim stanovnicima grada Korčule.

VI. Ekonomski opterećenja zdravstvene službe

Prihodi zdravstvenog osoblja u službi srednjovjekovne komune poznati su u nekoliko slučajeva. Plaća općinskog liječnika bila je po visini prva na popisu plaća svih općinskih funkcionera, dok su plaće ljekarnika i namještenika Sanitadi bile relativno niske. Najvažnije je pak to da je plaća općinskog liječnika u izvjesnim razdobljima teretila općinski budžet s udjelom od oko 30%, a skupa s plaćama ljekarnika i namještenika Sanitadi do 36%.

Vidi se dakle da je korčulanska općina u toku cijelog srednjeg vijeka izvršila ogromne napore u cilju ustrojstva i održavanja zdravstvene službe. Izdaci za zdravstvenu službu bili su jako veliki, i predstavljali jednu od najvažnijih stavki općinskog budžeta prelazeći u velikoj mjeri izdatke, koji se danas za tu svrhu čine. Iz ovoga bi trebalo zaključiti da briga zajednice za zdravstvo nije neka posebna odlika našeg stoljeća, već da je i u srednjem vijeku bila razvijena, možda u većoj mjeri.

VII. Liječnička i ljekarnička literatura

Na žalost sačuvani inventari biblioteka, koje su u prošlosti u Korčuli postojale, ili još danas postoje, malobrojni su i svode se samo na dva slučaja, pa mogu dati samo nepotpunu sliku stanja, koje je u prošlosti postojalo.

Literatura i bilješke

¹ Jeremić R., Škola nar. zdravlja, Zdravstvene prilike u jugoslavenskim zemljama do XIX stoljeća, Zagreb, 1935. — ² Ferri R., Zdravstveni propisi dalmatinskih statuta srednjeg vijeka, Iz hrvatske medicinske prošlosti, Z. L. H., Zagreb, 1954. — ³ Glesinger L., Medicina kroz vijekove, Zora, Zagreb, 1954. — ⁴ Marinko Gj., Otok Korčula, Zora, Zagreb, 1968. — ⁵ Liber legum ad statutorum civitatis et insulae Curzulae, Venezia, 1643. — ⁶ Arhiv Kapor, Korčula. Jedna crkvena osoba notira haranje kuge u godinama 1370, 1425, 1472, 1529, 1530, 1573. — ⁷ Vuletić — Vukasović V., Dokumenti o kugi na Korčuli, Bulletino di archeologia e storia dalmata, 1884, VII: 1888, XI. — ⁸ Paulini A., Istorja ecclesiastica profana di Corzola (rukopis). — ⁹ Arhiv Kapor, Korčula. Crkvene vlasti notiraju zaraznu bolest 1573. — ¹⁰ Arhiv Kapor, Korčula. Veliko vijeće grada Korčule dne 14. II 1451. odlučuje da se angažira jedan liječnik za potrebe grada i otoka Korčule. — ¹¹ Arhiv Kapor, Korčula. Odlukom Velikog vijeća grada Korčule od 17. IV 1451., riješeno je da se za potrebe grada i otoka pozove iz Italije liječnik fizik Stjepan iz Licere sa platom od 100 dukata godišnje. — ¹² Arhiv Kapor, Korčula. Franjo Foscarei mletački dužd svojim pismom od 28. IV 1451., potvrđuje odluku Velikog vijeća grada Korčule po pitanju angažiranja liječnika fizika. — ¹³ Arhiv Kapor, Korčula. Prijedlog Dimitrija Meseri liječnika fizika grada Korčule od 29. II 1691. po pitanju stručnog uređenja sanitarne službe grada. — ¹⁴ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis raspisa Magistrata Sanitadi izdan u Veneciji 1790. po predmetu nadležnosti područnih Ureda sanitadi. — ¹⁵ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis raspisa Magistrata Sanitadi izdan u Veneciji 1732 po predmetu izbora službenika Ureda sanitadi. — ¹⁶ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis pregleda prihoda i rashoda Općine Korčula iz 1779. — ¹⁷ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis dugujućih iznosa nekih osoba Općini korčulanskoj 1779. — ¹⁸ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis naloga blagajni Općine Korčulanske iz 1715. — ¹⁹ Arhiv Kapor, Korčula. Prepis izvoda iz oporuke prepozita Frana Zilio iz 1736. — ²⁰ Arhiv Kapor, Korčula. Prijedlog Matije Kapora predsjednika Općinske skupštine Korčule od 8. IX 1834. po pitanju uređenja zdravstvene službe. — ²¹ Arhiv Kapor, Korčula. Odgovor državne uprave od 3. XII 1834. po pitanju uređenja zdravstvene službe. — ²² Jeremić R., Tadić J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, CHZ, Beograd, 1938. — ²³ Ostoić N., Compendio storico dell' isola di Curzola, Zara, 1873. — ²⁴ Vuletić-Vukasović V., Nadpisi dalmatinski iz mletačke dobi, Bulletino di archeologia e storia Dalmata, 1888, XI. — ²⁵ Ivančević V., Banka sv. Josipa, Zara, 1873. — ²⁶ Spomenica, Zara, 1868.

SANITARY CONDITIONS IN KORČULA IN THE MIDDLE-AGES

Ambroz KAPOR

THE BEGINNING OF THE SANITARY SERVICE IN THE TOWNS OF KORČULA, that is the autonomous community of Korčula, define the tow statute of 1214, prohibiting the work of herbalists and charlatans (quacks). From 1451 (and probably in the late 14th century) the doctor and the surgeon became town clerks with a fixed salary and assured lodging. Their duty was to give medical treatment to the population, to townsmen and islanders without charge.

In this way their services became an institute for sanitary insurance, which worked up to the coming of Austria. According to fact we know that, Korčula was the first town on the territory of SR Croatia and SFR Yugoslavia to introduce sanitary insurance.

The pharmaceutical service is of more recent date. The first surgeons were obliged to keep and prepare medicines and provide a special pharmaceutical service as mentioned earlier than the 17th century.

Chemists were municipal clerks and medicines were paid for by patients.

Doctors and chemists were almost exclusively foreigners.

The salaries of the sanitary staff, especially of the doctors, were very high, the highest on the list of municipal clerks. The expenses for sanitary service came to about 36% of the total expenses of the Korčula community.

Medical and pharmaceutical literature, as well as written documents in early libraries, proved that the sanitary staff were on a high level and that most of them graduated from high schools of medicine in Italy.

At first the sanitary and hygienic regulations, as well as preventive measures were fixed by the statute, while later they were part of the administration.

Sanitary service was a special institution and took care of the hygiene of mariners.

Brotherhoods and almshouses also had a great influence on sanitary conditions.

It is possible to conclude that in the Middle Ages Korčula took special care of hygiene. The first reason for this was the high cultural level of the population, and the second the great number of diseases, infections and deaths caused by the low level of medical science.

ELEMENTI ZAŠTITE NA RADU U SREDNJOVEKOVNOJ SRBIJI.

LIKOVNI OBLICI

Branislav NOVAKOVIĆ

PRAKTIČNO DO POSLEDNJE DECENIJE O ZAŠTITI NA RADU U Srednjovekovnoj Srbiji, kod naših i stranih istoričara, vrlo je malo i oskudno pisano. Uostalom, u čitavom svetu, sa tek nekim izuzecima, retko se nalaze elementi zaštite na radu u srednjem veku. Naša nastojanja da ove elemente sagledamo u sačuvanim do danas likovnim oblicima koji potiču sa autentičnog područja Srednjovekovne Srbije, u prvom vremenu bila su usmerena na bogatu zaostavštinu manastirske kulture, upravo na ogromno blago dato u freskama. Nažalost, do danas ta nastojanja nisu urodila plodom.

Pojavom dela Nikole Radojčića *Zakoni o rudnicima Despota Stefana Lazarevića* u izdanju Srpske akademije nauka i umetnosti (Izdavačka ustanova »Naučno delo«, Beograd, 1962), elementi zaštite na radu u Srednjovekovnoj Srbiji počeli su da se sagledavaju u novoj svetlosti. Sam autor na jednom mestu kaže sledeće: »Rad u rudnicima bio je toliko važan i tako složen da je morao biti zakonom uređen i zaštićen.« Isti autor u svojim komentarima ocenio je međunarodni značaj ovog dragocenog dela srpskog srednjeg veka u čije je osnove moći bilo utkano rudarstvo. Ovo delo uveliko počelo je da rasvetljuje srednjovekovnu tamu i da razbija hroničnu famu o srednjovekovnom mraku, upravo da negira da u tom periodu nije bilo ništa ili je bilo suviše malo.

Ostavljajući u ovom trenutku po strani kapitalnu vrednost tekstualnog dela Zakona o rudnicima despota Stefana Lazarevića, mi ćemo se ovde zadržati samo na višebojnim originalnim ilustracijama tj. minijaturama u ovom delu. O likovnom rešenju ovoga dela Nikola Radojčić kaže sledeće: »Po svom spoljašnjem izgledu, po koricama, načinu uvezivanja čak i po rasporedu pisanja, ovo je orijentalni rukopis, a po svome jeziku i sadržini on je srpski pravnoistorijski spomenik vanredne vrednosti, njegova spoljašnjost je istovetna s izgledom nekih orijentalnih poveza kod nas, koje je stručno i savesno opisala Zagorka Janč: *Islamski povezi u jugoslovenskim zbirnkama*. Veličina korica rukopisa je 10:28 cm, a najveća širina preklopa je 7 cm.« Autor o minijaturama u ovom delu kaže sledeće: »Na drugoj strani drugoga lista su na jednoj odlično izrađenoj minijaturi u četiri reda po pet lica u sedećem stavu. Ja sam uveren da oni predstavljaju rudarski sudski kolegij, kako je tačno opisan u češkom pravu za rudnike.« Taj opis autor daje u komentaru: »Zbog važnosti opisa takvoga